

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

ПРОУЧАВАЊЕ ЧЕШКОГ БАНКОВНОГ КАПИТАЛА

Čtibor Nečas, *Na Prahu české kapitálové expanze*. Spisy Univerzity J. E. Purkuně v Brně, 272, 1987, 129

У литератури о историјату, развоју и деловању банака у Аустро-Угарској и Немачкој, од средине деветнаестог века до I светског рата, мање је пажње обрађено обради новчаних института, који су превасходно оснивани капиталом, чији власници нису немачког, односно угарског порекла. Међу написима ове групе највише је оних који се тичу активности чешког капитала, која се доста осетила ван граница Чешке — у осталим деловима Аустро-Угарске, поготову тамо где је било словенског становништва. О томе Цибор Нечас врши своја истраживања током дужег низа година, уз повремено објављивање и резултата до којих је долазио. Међу првима је студија о чешком банковном капиталу на Балкану пред I светски рат (*Studia Balcanica Bohemoslovaca*, 2, 1976), затим о почецима продора чешког капитала даље на југ (Осјечки зборник, 16, 1977), и преглед о експанзији чешког капитала у југоисточну Европу (*Sbornik praci filozofické fakulty brněnské univerzity C 27*, 1980). Ова су проучавања несумњиво скопчана са савлађивањем изузетно обилних извора пре свега у погледу банкарске грађе и података, концентрисаних не само у архивима главних градова, у Прагу, Брну и Бечу, већ и по архивима и музејима у мањим местима, која су својевремено имала неки значај у тим пословима. У банкарским годишњацима, пословним извештајима, написима о пословној политици банака објављиваним и у дневној штампи, има такође доста материјала за проучавање проблема чешког банковног капитала. Аутор ове студије која је пред нама приложно је попис свих објављених али и необјављених извора, корисних за ова проучавања и шире студије.

У књизи је обрађено неколико облика у којима се капитал јавља, пре свега у области осигурања, потом штедне и најзад пословних новчаних институција. Појавни облик зависио је и од финансијске снаге грађанства, од тренутних прилика у погледу развијености привреде и потребе за неким од облика новчаног пословања, осигурања или реосигурања, проширивања поља деловања путем оснивања филијала и давања кредита штедионицама и банкама, које су желеле да се повежу са онима из Чешке, по природи ствари најпре онима у словенским земљама — у Словенији, Славонији, Хрватској, Босни и Херцеговини, Србији. Текст студије, који се односи на почетке извоза осигурања и капитала, аутор је анализирао у четири целине, које су овде и поглавља: 1) извоз осигурања као претходни узорак извоза капитала; 2) Сфера делатности Живностенске банке ван Чешке. Почети прометне делатности ван граница чешких земаља. Проширивање територије деловања у годинама 1898—1914. Пословање ван Чешке у вези са I светским ратом; 3) Прагобанка као главни извозник капитала и 4) Почетни неуспеси Краљевске банке у Халици.

О значају осигуравајућих завода није много писано, иако је, на основу података које је донео у библиографији ове књиге Цибор Нечас, припремљен, али тада у рукопису, велики и опсежан рад о делатности осигуравајућих друштава у земљама чешке круне и то до 1899. године. Рад је завршен 1967, аутор је Б. Жежек, док је рад о сличној теми урадио и Ј. Ножичка, под насловом „Осигуравајући заводи у историјском развоју Чеха и у Моравској“, али с том разликом што је он већ и објављен (*Cesky lid* 35, 1948). Оба су рада,

у сваком случају, незаобилазна када је о осигурању реч. Осигурање у чешким земљама имало је свој правни основ у аустро-угарском законодавству, узимајући у обзир први Закон из 1852, чија је важност била све до краја века. Повећано интересовање за осигурање јавило се у вези са повећаним привредним, а нарочито индустријским развојем као последица тзв. индустријске револуције у средњој и западној Европи од 1867—1873. године. Пре тога, све до 1865. на чешкој територији је послало 17 страних осигуравајућих завода, међу њима и неколико из Беча и Трста (Riunione Adriatica di Sicurita i Erste oesterreichische Brandschaden Versicherungs-Gesellschaft) као и друштва из Немачке и Швајцарске. Прво домаће друштво основано је 60-тих година, под називом „Осигуравајуће друштво за шећеране“, а затим „Прашко местно осигурање“ у 1867. години. Основано је и друштво „Сопсодиа“ као преузеше Немаца из Чешке. У 1869. јављају се нове фирме: Slavia, Praha и Rolnicku. Други оснивачки талас претходно је кризи у 1873. години, када се јављају многобројна друштва ослоњена на Прву чешку банку за осигурање (1872). Многа од раније основаних друштава су убрзо пропала, а крајем века оснива се нов круг: Koruna (1899), Patria (1910), Moldavia (1912). Године 1900. оснива се и „Хапшичка штедионица“ у Моравској и још два осигуравајућа завода. До 1918. у чешким земљама је послало око 80 осигуравајућих друштава, од којих 18 домаћих. Вишак капитала пребацивали су у штедионице на чување и камату. Као први облик осигурања јављало се осигурање живота, а потом и други облици, а касније су зараде пружале основ за оснивање банака, као што је то банка „Slavia“ у Прагу 1868. године. Ова је банка наставила да развија и грану осигурања, преливајући се преко територије Чешке, тако да је 1/4 свих акција после краћег

времена била пласирана у Словенији, а касније наставила да се пласира и у Босни и Херцеговини. Банка „Slavia“ је својим програмом осигурања обухватала и Моравце па и Србе, Пољаци, Словаке и Русе, настојећи да оствари оно што је у њеном програму записано, да је она „прво велико словенско осигуравајуће друштво“. Међу првим значајним упориштима била је филијала у Љубљани, где је основано и друштво „Словенија“, што је са своје стране утицало да се у тој средини значај „Slavie“ умањи, мада је истовремено активно противделовао у односу на аустријски и италијански утицај. После Љубљане, следећа филијала „Slavie“ организована је у Бечу, и у неким градовима у Тиролу, Штајерској и Угарској. На североисток се протезала до Литавске и оснивала заступства у Лавову, где су били заинтересовани за осигурања у пољопривреди. „Slavia“ је отворила заступништва и у Буковини и Галицији.

»Slavia« је имала удела и у Трнави, Словачка, а знаменито заступство за Угарску је отворено у Беру. Затим је основано заступништво у Сиску, у Новом Саду филијала је прорадила 1886. године, са задатком да обрађује подручје Срема, осталих делова Војводине и Србију. Што се ових јужнијих крајева тиче, занимљиво је да је овде више био усмерен рад на осигурање живота неголи имовине, имајући у виду ризик који проистиче из квалитета грађевина и несавремено регулисаног грејања (ложења), како у Босни тако и у Србији. Што се Србије тиче, ту се већ од 70-тих година више пажње обраћа, поготову што је »Slavia« имала своје заступништво у Београду.

Готово у исто време чињени су и напори да се осигурање развије и у царској Русији, али су покушаји усмерени југоисточној Европи, брже довели до резултата. И тако су највећу привлачност имале испоставе у Н. Саду, Београду и Софији, већ почев од 85-те године. У Бугарској су, на

пример, сматрали да су државне зграде објекти са мање ризика, али се ту појавила конкуренција једног друштва из Букурешта. А сама та година, због избијања српско-бугарског рата, повећала је ризик, тако да се »Slavia« све до I светског рата више није упуштала у велике инвестиционе програме на овоме делу Европе, повлачећи се углавном у границе Аустрије и Угарске, при чему ни Босна није била прецењена.

Приликом анализа њеног пословања за области ван Чешке, »Slavia« је испољила далеко већу активност у пословању на новчаном тржишту, ка чему су је првобитно одвели послови осигурања и помогли да упозна терен и друштво. И свуда где се ова служба у ранијој фази била проширила, то су касније постала подручја деловања капитала банака, које су имале исте програме као и осигуравајући заводи, па су и своје капитале не само црпили из ових завода него упоредо настављали рад и на осигурању једним својим краком пословања. Познато је да су прве банке у Чешкој по своме карактеру биле акционарског типа, основане крајем 60-тих година XIX века, углавном тада као установе без већег значаја, ослањајући се на ситне месне и сеоске штедионице и заложне заводе. Живнотенска банка се међу њима издваја, она ступа у општу конкуренцију са немачким банковним капиталом, што су касније и друге чешке банке, идући крају XIX века, и саме морале да преузму на себе. Ово је било време у коме је индустријски развој и у чешким земљама јачао, па је стога и помоћ у инвестиционом капиталу, који се могао добити само преко банака, била веома тражена. Последња група чешких банака појавила се уочи I светског рата, када је била већ завршена еманципација привредног живог у земљи, и када су на површину испливале специјализоване банке са тежњом ка даљој експанзији.

Цт. Нечас, аутор ове студије, настоји у даљем тексту, после

уводних излагања о настанку и наступу банака, да прикаже и правце и начин како су се чешке банке кретале у својој експанзији. Почетком 70-тих година, када је дошло до познате привредне кризе у европским развијеним земљама, чешке банке су се пружале и по територији Аустрије и Угарске, али и ка југоисточним и источним границама ове државе, управо онако како су се кретали на свом освајачком путу и осигуравајући заводи, који су га следили све до пропасти Аустро-Угарске монархије, али у новим условима и после тога. У одговарајућим фазама тог развојног процеса истичу се својом активношћу неке године: 1900, 1907, 1912. и 1914, у којима се брже развијао банковни и индустријски капитал, стварајући у даљој пројекцији и услове за настанак финансијског капитала. У току аналитичког прилаза овим проблемима, борбе за место на тржишту капитала, борбе за продор у словенске земље, има и моментата у којима је чешки капитал надмоћнији над немачким, поготову у областима насељеним словенским становништвом и њиховим државама. И најзад, ови успеси, које је водила и контролисала чешка финансијска олигархија, свакако су имали свога одраза и на унутрашњем и спољном плану — на захтеве у погледу спољне политике.

Цтибор Нечас је савладао замашан посао, не само око прикупљања конкретних историјских чињеница већ и око њихове верификације и валоризације, имајући у виду чињеницу да је о банкама у Аустро-Угарској а тиме и Чешкој ипак писано, мада без посебног осврта на стратегију њиховог развоја, правце пружања и заштиту интереса, што је било мотивисано само посебним разлозима капитал-интереса и зараде. Али, поред тога, извесну улогу је у томе процесу одиграо и дух словенске солидарности и узајамности, што је у наступима са чешке стране заиста било и видљиво. Тако схваћена, ова тема

доноси доста новог у историји банкарства и кретању капитала, што би истраживачи, који се на овоме пољу националине и опште историје огледају, морали да имају у виду.

Књига нема јединствени закључак, али је на крају и на почетку, помоћу четири графичка прегледа, дат резиме онога што је од средине XIX века до I светског рата постигнуто у активности чешких новчаних завода, свих врста, у односу према другим корисницима у земљама ван чешке круне и ван оквира Аустро-Угарске, идући ка југоистоку и истоку. На првој скици дата је мрежа осигуравајућег друштва и банке »Slavia«, на другој је мрежа пословних банака и њихових филијала у иностранству, на трећој скици је афилијација чешких пословних банака ван земље и најзад приказ мреже експозитуре чешких пословних банака у иностранству. У последњој скици најјужније су тачке Трст и Опатија, у претходној Бео-

град — Софија — Букурешт, у другој по реду скици то је био Београд, а у првој за осигурање ослонац је створен у Љубљани — Загребу — Н. Саду — Сарајеву.

Сматрамо да је књига вредна пажње, утолико пре што овде наведени извори и њихова обрада нису довољно познати нашој научној јавности, и може помоћи истраживачима да своја истраживања лоцирају и на нова поља, мало захваћена до сада, што је допринело успешнијим истраживањима. Мали недостатак књиге је непостојање резимеа на неком од светских језика, што би такође било олакшање за многобројне истраживаче. На крају треба указати и на то да се студије ове врсте настављају у Чехословачкој и за период између два светска рата, о чему обавештава текст у *Études balkaniques*, 1988, IV (Academie bulgare des sciences).

Даница Милић

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ НА БАЛКАНУ

Eliza Campus, *State mici si mijlocii din centrul si sud-estul Europei in relatiile internationale* — Prima jumatate a secolului al XX-lea, Editura Politica, București 1988, 329

Др Елиза Кампус, водећи румунски историчар, аутор ове књиге, одавно је позната не само румунској и балканској већ и најширој међународној јавности по својим студијама и монографијама које третирају политичке односе балканских земаља. Она је добро позната и нашим историчарима стога што је узела учешће у више наврата на научним скуповима у нашој земљи, док је један број њених књига приказан на страницама часописа *Balkanica*.

Садашњом књигом угледни румунски историчар враћа се сво-

јим омиљеним темама али посматра догађаје из једне нове перспективе. Заправо, док је предмет истраживања сүзила само на међународне односе балканских земаља, дотле га је, с друге стране, проширила говорећи и о земљама које не припадају Балкану, али које су имале одређени утицај на судбину нашег полуострва, па, разумљиво, и наше земље. Нема смисла истицати да аутор у овој монографији даје много места својој отаџбини Румунији, али је исто тако важно да је посветила много пажње и оста-